

Tusculum

**SALONITANSKA MUZA
DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA**

2017
SOLIN-10/2

Tusculum
10/2

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražan Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/2

Solin, 2017.

ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOGA KOLOKVIJA

SALONITANSKA MUZA DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA

Dignum laude virum Musa vetat mori /

Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale

(Hor., Carm. IV, 8, 28)

Pripremni odbor

Jasna Jeličić-Radonić, Mirjana Matijević Sokol, Marina Šegvić,
Špiro Žižić, Dino Demicheli, Ivan Matijević

Solin, 29. lipnja 2016.

Sadržaj

9		Predgovor
11-18	Marina Šegvić	Duje Rendić-Miočević (Split, 29. 6. 1916. – Zagreb, 30. 4. 1993.)
19-21	Ivan Mirnik	Opus Duje Rendića-Miočevića na suvremenim znanstvenim međumrežnim stranicama
23-36	Nenad Cambi	Nova svjedočanstva solarnih i mističkih kultova u Dalmaciji
37-55	Ante Rendić-Miočević	Arheološka istraživanja na spoju gradskih bedema sjeverno od <i>Porta Caesarea</i> u Solinu (1970. – 1973.)
57-66	Jasna Jeličić-Radonić	<i>Gloria virtutem tamquam umbra sequitur</i>
67-75	Joško Belamarić	Rendić-Miočevićeva teza o sadržaju uništenoga središnjeg motiva friza Dioklecijanova mauzoleja
77-92	Mirjana Matijević Sokol	Od epitafa svećenika Ivana do epitafa kraljice Jelene
93-97	Tonko Maroević	Uklesani stihovi, usklađeni prepjevi Prevoditeljsko-priredivački prinos Duje Rendića-Miočevića
99-120	Bruna Kuntić-Makvić	<i>Διάλεκτος, γράμματα, signum</i> Službena komunikacija ilirskih vladara prema izvještajima starih pisaca
121-127	Jelena Marohnić	Isejski natpis s najviše negrčkih imena (Brunšmid br. 12)
129-141	Branka Migotti	Nadgrobnni spomenik obitelji Aurelija Januarija iz Dobrinaca kod Rume (<i>Caput Bassianense</i>)
143-173	Ivan Radman-Livaja	Pregled ilirske onomastike na sisačkim teserama
175-197	Dino Demicheli	Neobjavljeni i nepoznati rimskodobni natpisi iz istraživanja Ejnara Dyggvea u Šupljoj crkvi u Solinu
199-210	Ivan Matijević	O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] po natpisu ILlug 2098 iz Salone
211-219	Josip Dukić	<i>Salona Christiana</i> – Pisana ostavština don Frane Bulića biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu
221-232	Vladimir Sokol	Aleja istraživača Salone – Dolina hrvatskih kraljeva Važnost Dalmacija/e za hrvatsku povijest kroz rezultate njihova bavljenja

PREDGOVOR

Prošle godine 29. lipnja obilježili smo 100 godina od rođenja arheologa Duje Rendića-Miočevića, znamenitoga istraživača Salone. Kao studenti arheologije proveli smo s profesorom Rendićem početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća (1972., 1973., 1974.) nekoliko istraživačkih kampanja u Saloni na spoju bedema stare jezgre Salone i njezina istočnog dijela sjeverno od poznatih *Porta Caesarea*. Tada smo u potpunosti doživjeli posebnu vezu Duje Rendića-Miočevića sa Salonom i Solinom. Upravo zato smo mi, njegovi studenti, kolege i prijatelji, inicirali još jednom prisjećanje na našega Profesora jednodnevnim skupom na mjestu kojemu je posvetio velik dio svoga znanstvenog opusa. Dragi Profesor, *natus et nutritus* u Splitu, ali stalno vezan uz Salonu - Solin, danas počiva u sjeni čempresa Lovrinca i kao čuvar bdije nad Salonom i svojim Splitom, pa i kroz nas, svoje učenike. Ovaj skup naš je darak zahvalnosti Duji Rendiću-Miočeviću.

Skup smo realizirali uz svesrdnu podršku Grada Solina i Doma Zvonimir kojima zahvaljujemo, jer teško bismo bez njihove materijalne i moralne pomoći mogli obilježiti ovu važnu godišnjicu koja može biti onaj kamen temeljac za novi pristup spomenicima Salone i Solina u budućnosti.

Znanstveni kolokvij, posvećen našem dragom Profesoru, potpuno je ostvaren objavom izlaganja svih sudionika u posebnom broju Časopisa za solinske teme *Tusculum 10/2*, što je izraz poštovanja salonitanskoga djela Duje Rendića-Miočevića. A to najbolje ilustrira Horacijev stih *Dignum laude virum Musa vetat mori / Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale (Hor., Carm. IV, 8, 28)*.

Jasna Jeličić-Radonić i Mirjana Matijević Sokol

Duje Rendić-Miočević

Jasna Jeličić-Radonić

Gloria virtutem tamquam umbra sequitur*

Jasna Jeličić-Radonić
HR, 21000 Split
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
umjetnosti
Sinjska 2

Salonitanski opus akademika Duje Rendića-Miočevića nepresušni je izvor i pravo polazište za proučavanje glavnoga grada rimske provincije Dalmacije. Brojnim studijama osvjetljavao je sa svih aspekata pojedine spomenike nastojeći pojasniti složena povijesna zbivanja od osnutka grada do prerastanja u metropoljsko središte gdje su ostvorena vrsna umjetnička djela rimske kulture.

Ključne riječi: Salona, Duje Rendić-Miočević, amfiteatar i zapadni bedemi, krstionički sklop

UDK: 904(497.5 Solin):711.42

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. lipnja 2017.

Salona, glavni grad rimske provincije Dalmacije, bila je u fokusu istraživanja profesora Duje Rendića-Miočevića, osobito nastanak grada i njegov razvoj od najranijih razdoblja do kasne antike. Na predavanjima i terenskim istraživanjima iznosio je svojim studentima složenu problematiku salonitanske spomeničke baštine te ih neprestano poticao na proučavanje antičke Salone. U pojedinim studijama posvećenim monumentalnim salonitanskim građevinama i kompleksima iznosi sveobuhvatne analize njihova izgleda i funkcija. Njegova dalekosežna razmišljanja potvrđuju i nova otkrića, kao uklapanje ranije izgrađenoga amfiteatra novim prstenom gradskih fortifikacija. Na isti način promatrao je i ranokršćanske spomenike, kao npr. krstionički sklop, gdje je sudjelovao u revizionim istraživanjima episkopalnoga kompleksa pod vodstvom Ejnara Dyggvea. Premda je prihvaćao mnoge Dyggveove teze o salonitanskim spomenicima, često ih je podvrgavao kritičkoj analizi iznoseći pritom nove poglede. U tom kontekstu želimo istaknuti dva salonitanska primjera u kojima se ogleda jedinstven pristup profesora Duje Rendića-Miočevića.

Amfiteatar i bedemi *Urbs occidentalis*

Najmonumentalnija salonitanska građevina odavno je privlačila pažnju brojnih istraživača te je već početkom

19. stoljeća započelo otkrivanje amfiteatra. Prva iskopavanja proveo je godine 1805. Ivan Luka Garagnin otkrivši djelomično elipsoidni oblik i lukove, a pri tom je pronašao natpise i skulpture kao i uobičajeni sitni arheološki materijal.¹ Frano Carrara nastavio je istraživanja godine 1846. na istočnim vratima amfiteatra i zahvatio sjeverni dio građevine sve do pružanja sjevernih bedema, a zatim otkrio južni ulaz i dio lukova supstrukcija gledališta.² Potom je don Frane Bulić u cijelosti definirao izgled amfiteatra otkrivši njegove perimetralne pilone i zidove te utvrdio njegovu veličinu 125,30 x 102,42 m kao i dimenzije same arene 66,90 x 43,42 m te pretpostavio visinu od tri kata.³

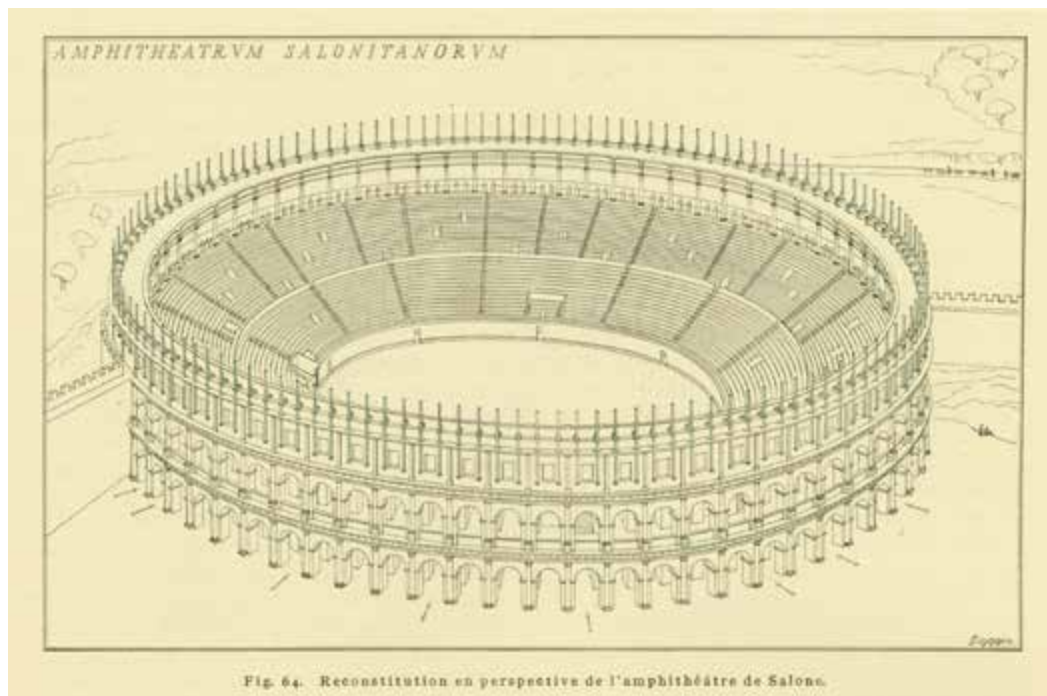
Po navedenim istraživanjima i dodatnim arheološkim sondiranjima Ejnar Dyggve je napravio detaljnu analizu salonitanskoga amfiteatra što je iznio u monografiji s brojnim nacrtima zatečenoga stanja i crtežima rekonstrukcija izvornoga izgleda. Velebna građevina počivala je na supstrukcijama međusobno povezanih hodnika koji su tvorili oslonac gledališta podijeljena na dva menijana s galerijama na vrhu. Izvana je bila ukrašena dorskim i jonskim redovima te je s južne strane imala tri kata, dok je sjeverni dio koristio padinu brijega pa je bez donjih supstrukcija. Pri tome je Dyggve istaknuo sličnost s rimskim Kolosejem, uzorom za sve amfiteatre koji su ponavljali u većem ili manjem obliku njegovu savršenu konstrukciju

* Cic., *Tusculanae disputationes* I, 45, 109.

1 D. Božić-Bužančić 1970, str. 145-159; I. Babić 1983, str. 69.

2 F. Carrara 1991, str.162.

3 F. Bulić 1986, str. 72.

Slika 1
Rekonstrukcija amfiteatra (E. Dyggve)

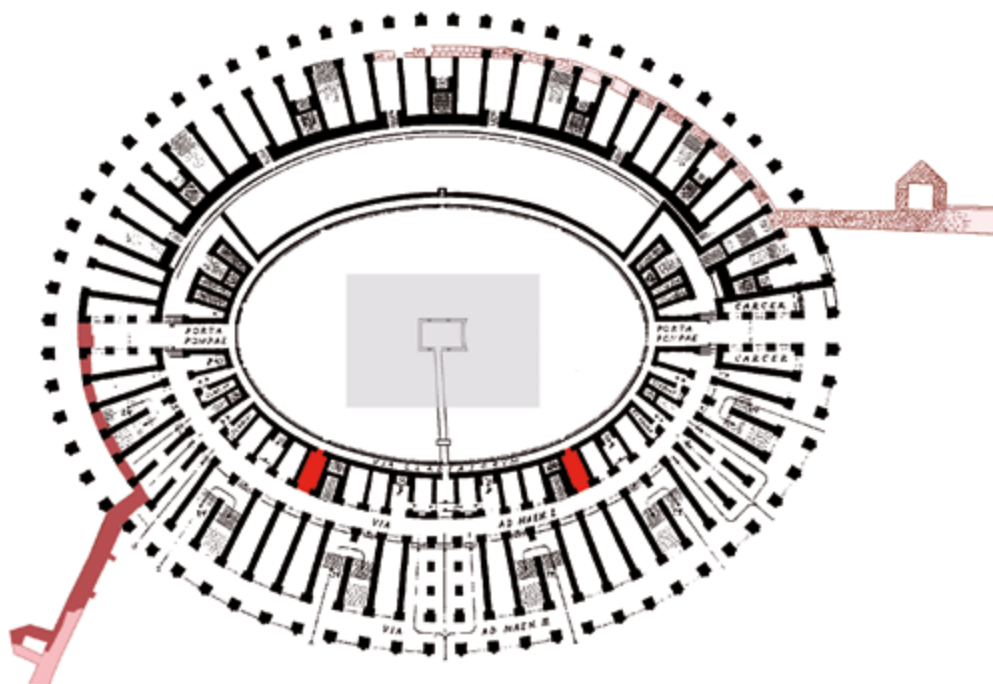
kružnih i radijalnih sistema unutrašnjosti što je omogućavalo jednostavnu komunikaciju rasporeda publike. Pitanje nastanka amfiteatra povezo je s izgradnjom novoga prstena bedema godine 170., što po njegovu mišljenju predstavlja jedinstveno zamišljen arhitektonski sklop.⁴

S Dyggveovim datiranjem amfiteatra u drugu polovinu 2. stoljeća po Kristu, što je općenito prihvaćeno u literaturi, nije se suglasio Duje Rendić-Miočević. Naprotiv, u povijesno-urbanističkoj sintezi Salone ističe sljedeće argumente: »Prihvaćajući Dyggveovu tezu o trima dijelovima salonitanskog gradskog područja, pretpostavljamo i mi da su se uz staro – monumentalnim bedemima uokvireno – gradsko područje (»**Urbs vetus**«), s istočne kao i sa zapadne njegove strane, dakle **extra moenia**, razvijala i razvila dva najvažnija njegova suburbija. Mislimo, dapače, a tu se donekle razilazimo s Dyggveom, da se u to vrijeme, tj. još u doba slobodnog razvoja suburbija, koji se u prvo vrijeme svakako razlučuje strogo od prostora uz cestu rezervirana za nekropole, na krajnjoj periferiji, pogodnoj za takvu gradnju, podiže i najveća i najreprezentativnija salonitanska građevina – amfiteatar. Istom onda kad je započeta forsirana izgradnja novih salonitanskih bedema,

koji su trebali obuhvatiti cjelokupni nastanjeni areal grada, da bi ga zaštitili od prijeteće, iako neostvarene invazije germanskih naroda (Markomana i Kvada) on se mogao, a i morao uklopiti u jedinstveni fortifikacijski sustav, kojemu je on trebao obaviti – a kasnije je to zapravo i obavljao – ulogu glavnog ugaonog bastiona. Teško se, naime, složiti s Dyggveom da je tako monumentalni amfiteatar, građen od prvorazrednog materijala, uključujući i sve tehnike, koje su tu bile prisutne, organski planiran zajedno s bedemima, koji su u tehničko-konstruktivnom pogledu ipak pripadali jednom sasvim drugom, znatno inferiornijem sustavu, a osim toga, čini nam se, da se samo tako može objasniti činjenica da je amfiteatar znatno stršio od linije sjevernih gradskih bedema, koju su odredili drugi, lokalni razlozi i uvjeti.

Novi dijelovi Salone, kakav im god karakter pripisivali u njihovom povijesnom razvitku, planski su se počeli uključivati u jedinstveni obrambeni sustav, koji nije mimoišao ni one otprije postojeće impozantne i moćne fortifikacije, koje su u pojedinim dijelovima već bile dijelom i urušene. Grad je dugo živio bez jedne od primarnih građevina za masovne zabave – amfiteatra, što nije sasvim

4 E. Dyggve 1933, str. 35-150.

Slika 2

Tlocrt amfiteatra s označenim oratorijima i središnjom podzemnom dvoranom

Iako protumačiti (iako Dyggve tome nalazi naoko prihvatljiva objašnjenja – grčke tradicije!) kad se zna da je, možda cijelo stoljeće prije, već imao svoj teatar, koji Rimljaninu i romaniziranom provincijalcu nije mogao nadomjestiti ono što su mnogi zapadni gradovi imali nadalje već u doba Flavijevaca (**Panem et circenses!**). Ako prihvatimo Dyggveovo relativno kasno datiranje salonitanskog amfiteatra – u doba Marka Aurelija otprilike – ostaje pitanje nisu li Salonitanci svoje zabavne prohtjeve, u smislu igara u areni, nadomještavali organiziranjem tih borbi u nekom drugom prostoru ili u nekom improviziranom »amfiteatru«, od kojeg nam se tragovi nisu sačuvali. Vraćajući se ponovno, samo nakratko, pitanju salonitanskih bedema, uz koje je neminovno bilo povezati i njegov monumentalni amfiteatar (podignut, kao i u Pompejima, i još ponegdje, na krajnoj periferiji grada, u samom njegovom uglu), građevinu koja je našla svoju funkciju u sustavu suvremenih fortifikacija – potrebno je ukazati i na dalju fortifikacijsku razradu toga obrambenog sustava.⁵

Navedeno mišljenje Duje Rendića-Miočevića potvrdila su nova arheološka istraživanja Konzervatorskoga odjela u Splitu provedena od 2005. do 2015. na jugozapadnom i zapadnom dijelu amfiteatra. Tada je otkriven spoj zapadnih bedema s amfiteatrom i njegov zapadni ulaz. Tijekom gradnje bedema skinut je vanjski plašt s arkadama i gradske zidine obuhvaćaju radijalne supstrukcije gledališta zatvarajući s vanjske strane amfiteatar kao i njegova zapadna vrata. Sjeverni bedemi se isto tako naslanjaju na radijalne zidove supstrukcija što je već bilo poznato u vrijeme Bulićevih istraživanja. Najmonumentalnija salonitanska građevina inkorporirana je u nove zidine te je poput bastiona stršila na sjeverozapadnom uglu fortifikacija.⁶

Na osnovi Bulićevih nalaza sjevernih bedema koji su neposredno ulazili unutar amfiteatra, tj. do radijalnih zidova gledališta, budući da je pritom bio uklonjen vanjski plašt, Dyggve iznosi mišljenje o naknadnoj intervenciji tijekom gotsko-bizantskih ratova godine 536. kada su popravljane znatno oštećene salonitanske fortifikacije.⁷

5 D. Rendić-Miočević 1977, str. 57.

6 J. Jeličić-Radonić 2008, str. 35-44.

7 E. Dyggve 1933, str. 139-140; E. Dyggve 1951, str. 10-11, fig. I 18, 19.

Slika 3

Pogled na otkriveni dio zapadnoga dijela amfiteatra i zapadnih bedema tijekom konzervatorskih radova (2005. – 2015.)

Međutim, tada su bili samo manji zahvati na popravku bedema. U to vrijeme, tj. u 6. stoljeću po Kristu, prestaje osnovna funkcija amfiteatra. Tada postaje idealno mjesto svečane komemoracije salonitanskih martira koji su doživjeli martirij u salonitanskoj areni, osobito za Dioklecijanovih progona. Dyggve je u tom kontekstu protumačio ranokršćanske oratorije nastale unutar supstrukcija gledališta gdje su bile freske s prikazima salonitanskih mučenika. Nažalost, s vremenom su izbljედjeli njihovi likovi, premda su u trenutku otkrića jasno bili vidljivi i označeni imenima, što pokazuje iznad aureole ime đakona Asterija, kojem je bila posvećena cemeterijalna bazilika na obližnjem Kapljuču. Kult martira neosporno potvrđuju i nalazi ranokršćanskih kapitela ispod zidova građevine nastale nad podzemnom prostorijom u samom središtu arene, kao i jedan kapitel pronađen tijekom zaštitnih istraživanja na zapadnim vratima amfiteatra. Otvoreno je pitanje može li se u tim ostacima prepoznati ranosrednjovjekovna crkva svetoga Mihovila (*Sanctus Michael de Arena*). To bi pokazivalo na kontinuitet kulturnog mjesta, budući da

napušteni amfiteatri pružaju idealni scenografski okvir trijumfa kršćanstva nad poganskim demonima. Upravo u to vrijeme nastaje kult sv. Mihovila, jer on je *princeps militiae caelestis*, koji se bori protiv demona.⁸

Smještaj amfiteatra na pravcu dekumana najstarije gradske jezgre (*Urbs vetus*) koji se pruža od *Porta Caesarea* do *Porta Graeca*, govori u prilog njegova ranijeg nastanka, na što upozorava i Duje Rendić-Miočević. Naime, produženje pravca glavne komunikacije prema zapadu vodi na istočni ulaz amfiteatra te je vjerojatno na zapadnoj periferiji grada izabran položaj brežuljka pogodan za gradnju, budući da je istočno predgrađe neposredno uz deltu rijeke premreženo vodotocima. Prvotna građevina je vjerojatno skromnijega oblika koja tek nakon flavijevskoga Koloseja dobiva svoj monumentalni izgled.

Krstionički sklop salonitanske katedrale

Godine 1846. Franjo Carrara je otkrio krstionički sklop salonitanske katedrale. U središnjoj oktogonalnoj građevini prepoznao je krstionicu, istočno od nje

8 F. Bulić 1914, str. 21-23, tab. XII; E. Dyggve, 1933, str. 6-26, 108-110, 145-146, fig. 56, 70A; E. Dyggve 1951, str. 10-12, fig. I 19-21. Poznati su slični primjeri ranokršćanskoga kulta unutar amfiteatara u raznim provincijama Rimskoga Carstva – *Divodurum Mediomatricorum/Gallia Belgica*, Metz; *Tarraco/Hispania*, Tarragona; *Arelate*, Arles; *Augusta Treverorum*, Trier; *Camuntum*; Dirahij; o tome v. J. Jeličić-Radonić 2014, str. 221-229.

Slika 4
Zapadna vrata amfiteatra tijekom konzervatorskih radova godine 2015.

catecumeneum, a zapadno *consignatorium*, što su prihvatili drugi istraživači Salone (F. Bulić, W. Gerber, R. Egger).⁹ Tijekom revizionih istraživanja episkopalnoga kompleksa godine 1949., kada su pod vodstvom E. Dyggvea sudjelovali arheolozi tadašnjih muzeja među kojima je bio i Duje Rendić-Miočević, izvršena su i sondažna iskopavanja krstioničkoga sklopa. Potom je Dyggve objavio rezultate svojih istraživanja u nizu predavanja objedinjenih u sintezi *Povijest salonitanskog kršćanstva* te je na primjeru salonitanske krstionice prvi donio prijedlog odvijanja obreda krštenja.¹⁰

S obzirom da su u salonitanskom krstioničkom sklopu različite prostorije međusobno povezane E. Dyggve je nastojao objasniti tijek liturgijskoga obreda, što je popratio ucrtanim pravcima kretanja katekumena na priloženom crtežu. Naime, nije prihvatio ranije iznesena mišljenja prvih istraživača već je izmijenio tumačenje funkcija prostorija neposredno povezanih s krstionicom. Katekumeni su iz narteksa (A) dolazili širokim stubištem u pravokutni *catecumeneum* (B) sa zapadne strane krstionice odakle

su preko predvorja krstionice (*prostasis*) ulazili u dvoranu s klupama prislonjenim uz zidove što pokazuje funkciju vestibula za čekanje (C). U sjeveroistočnom uglu te prostorije, umjesto uzdignutoga podija odakle se svećenik mogao obraćati katekumenima po ranije iznesenoj Gerberovoj interpretaciji, Dyggve je vidio stubište povezano s episkopijem što je služilo svećenstvu za izravnu komunikaciju s katedralom. Nakon odlaska u malu prostoriju za presvlačenje (D) neofiti su pristupili samoj krstionici (E). Po izlasku iz krsnoga zdenca primali su krizmu od biskupa koji je sjedio u dubokoj niši na istočnom zidu krstionice, a to je Dyggveov *consignatorium* (G). Završetkom obreda novi kršćani su preko svečane *prostasis* ulazili u katedralu i po prvi put prisustvovali euharistiji.¹¹

Dyggveov prijedlog je općenito prihvaćen u literaturi iako se bitno razlikovao od ranije iznesenih mišljenja. Stoga je Duje Rendić-Miočević nastojao usuglasiti različite stavove i pritom ponudio drugačija rješenja kretanja katekumena. Naime, predložio je dolazak katekumena u čekaonicu ili *vestibulum* (*catecumeneum*?) izvana, tj. s

9 F. Carrara 1991, str. 161-163, 174 i d.; F. Bulić 1902, str. 73 i d., tab. IV, V, IX; 1903, 33 i d., tab. VI, VII; W. Gerber 1917, str. 64-78; R. Egger 1917, 93-94.

10 E. Dyggve 1951, str. 26, fig. II, 12, 13, 14.

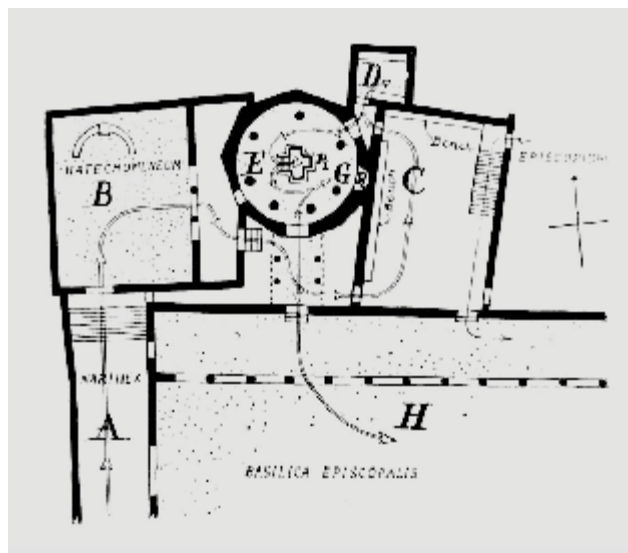
11 E. Dyggve 1957, str. 189-198; E. Dyggve 1951, str. 30-33, fig. II, 25-30.

Slika 5
Arheološka ekipa pod vodstvom Ejnara Dyggvea u vrijeme revizionih istraživanja episkopalnoga kompleksa godine 1949.
(Arheološki muzej u Splitu)

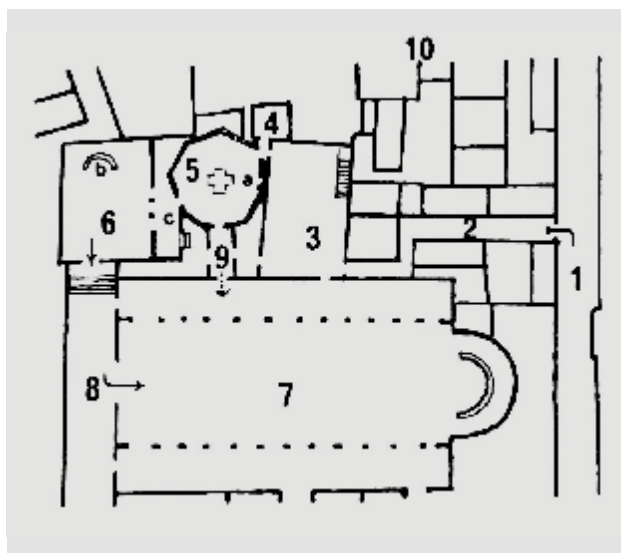
Slika 6
Katedrala i krstionički sklop

Slika 7
Prijedlog odvijanja obreda krštenja po E. Dyggveu

istočne strane episkopalnoga kompleksa iz tzv. Petrove ulice (1) kroz hodnike (2) između objekata sa sjeverne strane katedrale. Dočekavši svoj red katekumeni su ulazili prvo u prostoriju svlačionice (4), a potom u krstionicu (5). Zatim bi pristupili svečanoj dvorani – *consignatorium* (6), u kojoj ih je krizmao biskup, a na ulazu se nalazio podni mozaik s prikazom Psalma 41, porukom za neofite, te polukružna klupa s katedrom po sredini namijenjena biskupu i svećenstvu. Taj vrlo važan prostor u obredu krštenja prepoznali su već i prvi istraživači, što je Dyggve izmijenio. Potom su iz konsignatorija širokim stubištem sišli u narteks za ulazak u katedralu, premda je Rendić-Miočević zadržao i Dyggveovo lateralno rješenje preko *prostasis*.¹²

Međutim, izgleda da nisu razmotreni svi elementi koji se mogu iščitati iz dosad otkrivene arhitekture i arhitektonske skulpture. Na kretanje katekumena neosporno govore različiti ulazi u pojedine prostore krstioničkoga sklopa, u prvom redu oni na sjevernom zidu katedrale. Tu se posebno ističu najzapadnija vrata koja su vodila u krstionicu kroz svečani protiron ili *prostasis* ukrašen marmornim stupovima i kapitelima, čime je naglašena važnost u liturgijskom obredu. Drugim ulazom iz katedrale dolazilo se u jednostavno predvorje sa zidanim klupama, tj. čekaonicu s istočne strane krstionice. Nad tim vratima nalazio se nadvratnik ukrašen alegorijskim reljefom Krista

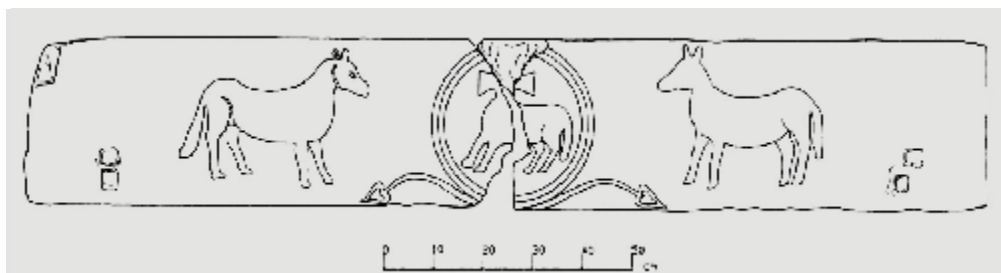
Slika 8
Prijedlog odvijanja obreda krštenja po D. Rendiću-Miočeviću

– u središnjem medaljonu je prikazan *Agnus Dei* između dvije antitetički postavljene ovce (Iv. 29). Treći, najistočniji ulaz bio je povezan s gospodarskim dijelom episkopalnoga kompleksa te je vjerojatno služio potrebama opskrbljivanja katedrale tijekom liturgijskih obreda odnosno održavanja crkve.

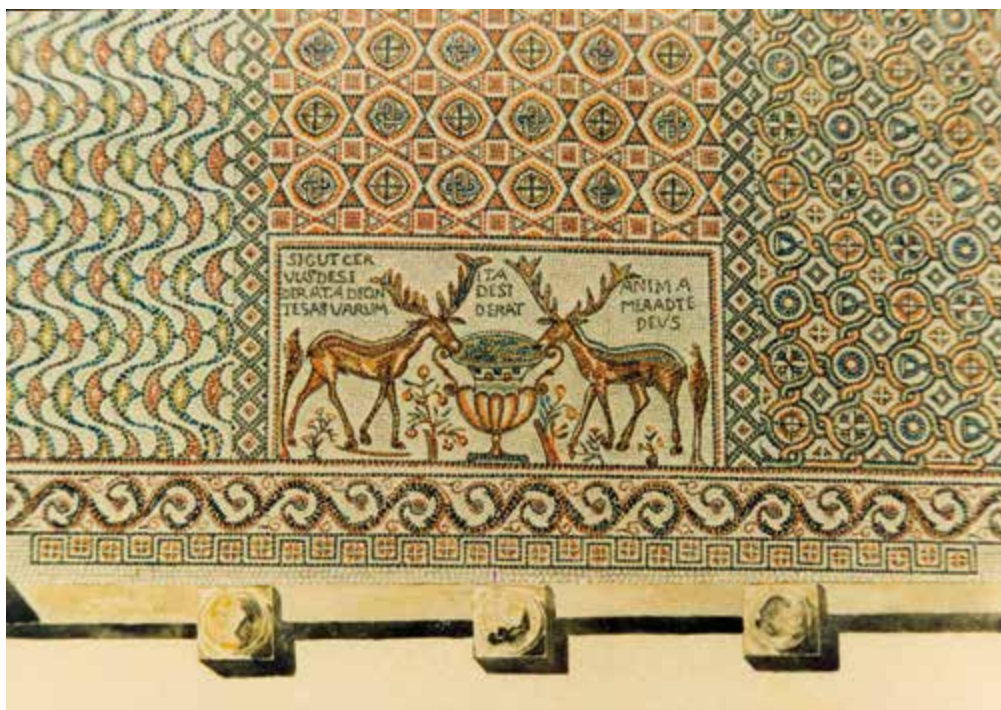
U tekstovima baptezimalne liturgije sačuvanim u najstarijim verzijama zapadnih sakramentarija (Gelazijski i Gregorijanski sakramentarij) opisuje se akte obavljanja obreda krštenja na vigilije Uskrsa i Duhova, dakle običaje Crkve u Rimu ne kasnije od 6. stoljeća po Kristu. Tijekom noći subote na nedjelju *cathecumeni* ili *petentes* prihvaćeni za krštenje dovršili bi svoju inicijaciju. Tada bi u društvu klerika prolazili u bdijenju i molitvi dvanaest čitanja (*lectiones*) iz Staroga Zavjeta što je tu i tamo prekidano molitvama (*orationes*) i crkvenim pjesmama (*tractus*). Nakon zadnje *lectio* bilo je pjevanje Psalma 41, a zatim molitva (*oratio*) kojom je tumačen njihov smisao primijenjen na obred. Tada skup pjevajući *cum letania* ulazi u procesiji u baptisterij na blagoslov izvora i krštenje neofita. To navodi i *Ordo Romanus, XI*, tj. da je na Svetu subotu za službe Posvećenja izvora i podjele sakramenta krštenja biskup u procesiji vodio celebrante prema baptisteriju.¹³ Obred krštenja je, po navednim primjerima, započinjao posvećenjem izvora blagoslovom. U tom kontekstu treba

12 D. Rendić-Miočević 1972, str. 267-279; D. Rendić-Miočević 1975, str. 255-263, sl.5.

13 H.-C. Puech 1949, str. 44-45; J.-C. Picard 1989, str. 1465-1467.

Slika 9
Nadvratnik s prikazom *Agnus Dei* nad vratima vestibula

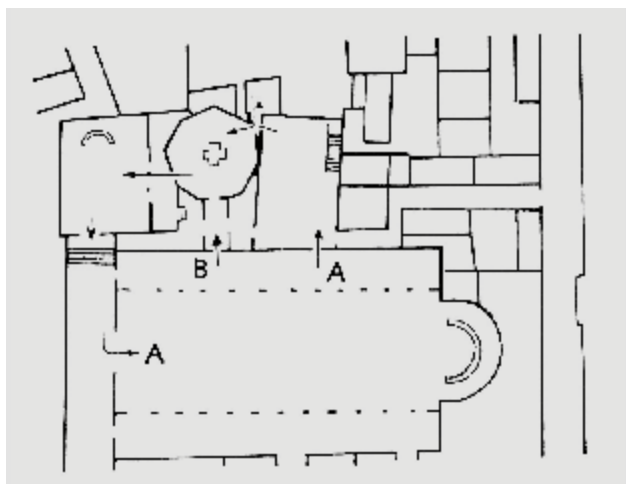
Slika 10
Crtež mozaika s ilustracijom Ps 41 (po W. Gerberu 1917.)

promatrati monumentalni protiron pred ulazom u krsionicu kuda je salonitanski biskup vodio svečanu procesiju na posvećenje vode krsnoga zdenca.

Alegorijska slika Kristova – *Agnus Dei* – na nadvratniku vrata vestibula predstavljala je poruku katekumenima koji su ulazili iz katedrale u prostoriju s istočne strane krsionice čekajući sakrament krštenja. Otvoreno je pitanje namjene ovoga prostora tijekom ranije pripreme katekumena, tj. njihove poduke te je mogao služiti kao *catechumenium*, budući da se u sjeveroistočm uglu nalazio za to

pogodan podij. To su pretpostavili već raniji istraživači, a prihvatio je i Duje Rendić-Miočević.

Dakle, Dyggveov prijedlog rekonstrukcije tijeka obreda krštenja vratio je u već ranije postavljene okvire Duje Rendić-Miočević, okvire koji su logični s obzirom na davno otkrivene nalaze. U svjetlu novih istraživanja ovdje su nadopunjeni pojedini elementi kao važnost izuzetno ukrašena ulaza u krsionicu očitno namijenjena svečanoj procesiji predvođenoj salonitanskim biskupom na početku obreda, tj. posvećenja izvora. Također je potrebno

Slika 11
Prijedlog kretanja katekumena (A) i svečane procesije
svećenstva (B) za obreda krštenja (po J. Jeličić Radonić)

istaknuti ulazak katekumena iz katedrale u vestibul s alegorijskom porukom, ikonografski poznate sheme *Agnus Dei* (lv. 29), dok je daljnji slijed tijekom baptezimalne liturgije potpuno jasan. Nakon izlaska iz krstionice katekumeni se susreću s drugom važnom alegorijskom slikom pri samom ulazu u konsignatorij. Figuralni mozaik s ilustracijom Psalma 41 usko povezan s obredom krštenja, čiji tekst *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*, sadrži bit kršćanske doktrine. Psalm 41 svečano se pjevao budući da katekumeni žarom i brzinom jelena žure Izvoru božanske vode te je svojstven rimskom baptezimalnom obredu i općenito prihvaćen u Zapadnoj Crkvi.¹⁴ Nakon što ih je biskup krizmao, postali su kršćani u pravom smislu riječi te su kao punopravni članovi Crkve širokim stubištem sišli u narteks odakle su u katedrali mogli po prvi puta prisustvovati slavju Euharistije.

Literatura

- I. Babić 1983 Ivo Babić, *Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika*, Godišnjak zaštite spomenika kulture hrvatske 8-9/1982-1983, Zagreb 1983, 67-80.
- F. Bulić 1986 Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split, 1986.
- F. Bulić 1914 Frane Bulić, *Escavi dell'anfiteatro romano di Salona negli anni 1909-1912 e 1913-1914*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XXXVII, Spalato 1914, 21-23.
- D. Božić-Bužančić 1970 Danica Božić-Bužančić, *Počeci zaštite i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 18, Split 1970, 145-159.
- F. Carrara 1991 Francesco Carrara, *Topografija i iskapanja Salone*, *Antička Salona*, Split 1991, 99-203.
- E. Dyggve 1933 Ejnar Dyggve, *L'amphitheatre*, *Recherches à Salone*, II, Copenhagen 1933, 35-150.
- E. Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951.
- E. Dyggve 1957 Ejnar Dyggve, *Le baptistère de la »basilica urbana« à Salone d'après les fouilles de 1949*, *Actes du V Congrès international d'archéologie chrétienne*, Città del Vaticano – Paris 1957, 189-198.
- J. Jeličić-Radonić 1997 Jasna Jeličić-Radonić, *Ranokršćanski figuralni mozaici u rimskoj Dalmaciji*, *Kulturna animalistika*, Split 1998, 109-121.

14 F. Carrara, 1991, str. 176 i d.; H.-C. Puech 1949, str. 17-26, 39 i d.; J. Jeličić-Radonić 1997, str. 114-115.

- J. Jeličić-Radonić 2002 Jasna Jeličić-Radonić, *Krstionički sklop salonitanske katedrale*, Znakovi i riječi (Signa et litterae), Zagreb 2002, 109-121
- J. Jeličić-Radonić 2014 Jasna Jeličić-Radonić, *Martiri salonitanskog amfiteatra*, Splitska hagiografska baština: povijest, legenda, tekst, Split 2014, 221-229.
- J.-C. Picard 1989 Jean-Charles Picard, *Ce que les textes nous apprennent sur les équipements et le mobilier liturgique nécessaires pour le baptême*, Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne II, Rome 1989, 1451-1468.
- H.-C. Puech 1949 Henri-Charles Puech, *Le cerf et le serpent. Note sur le symbolisme de la mosaïque découverte au baptistère de l'Henchir Messaouda*, Cahiers archéologiques IV, Paris 1949, 17-60.
- D. Rendić-Miočević 1972 Duje Rendić-Miočević, *Tipologia dei battisteri salonitani*, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna 1972, 267-279.
- D. Rendić-Miočević 1975 Duje Rendić-Miočević, *O solinskom baptisterijalnom kompleksu, cathecumeneum ili consignatorium?*, Zbornik radova Narodnog muzeja VII-VIII, Beograd 1975, 255-263.
- D. Rendić-Miočević 1977 Duje Rendić-Miočević, *Antička Salona (Salonae) – povijesno-urbanistički i spomenički fenomen*, Arhitektura 160-161, Zagreb 1977, str. 54-69.

Summary

Jasna Jeličić-Radonić

Gloria virtutem tamquam umbra sequitur

Key words: Salona, Duje Rendić-Miočević, amphitheatre and western ramparts, baptistery complex

Salona, the capital city of the Roman province Dalmatia, made the focal point of the researches performed by the professor Duje Rendić-Miočević, especially the city emergence and development from the earliest times till the late Roman period. Our knowledge of the urbanism of Salona is based on the old theses made by Ejnar Dyggve, who performed, mostly test pit, excavations of particular localities of Salona. In one of the latest large revisions of previous researches of the episcopal complex, Dyggve gathered archaeologists from the contemporary museums, thereby passing onto them his valuable experience. One of them was Duje Rendić-Miočević. Although he accepted numerous Dyggve's theses on Salonitan monuments, he often subjected them to critical analyses, presenting there his own views. His unique approach is evident in some of the studies dedicated to the monumental edifices and complexes of Salona that he researched from all aspects. His far reaching thinking is being confirmed by new discoveries, such as enclosing of the previously built amphitheatre with a new ring of city ramparts. In the same way he also analysed the early Christian monuments, such as the baptistery complex, in an attempt to harmonise opinions of earlier researchers with the Dyggve's suggestion of the course of the baptising liturgy. There, he also suggested some new solutions that may be supplemented with new archaeological discoveries. The Salonitan opus of Duje Rendić-Miočević makes the starting point for future researches of Salona.

Translated: Radovan Kečkemet

